

Editörden/Editorial/من رئيس التحرير

İbrahim HATİBOĞLU, Düzeyli, Akademik İhtisas Dergiciliği...

Makaleler/Articles/مقالات

Ahmet Tahir DAYHAN, İstisrâk ile İstişhâd Edilir mi? –Eleştirel Bir Bakış–/
*Can Oriental Studies be Cited or Used as an Evidence? –A Critical Approach–*Bekir KUZUDİŞLİ, Hadith of Man Kadhaba 'Alayya and Argumentum e Silentio/
*Men Kezebe 'Aleyye Hadisi ve e Silentio Delili*Hasan Muzaffer er-RİZZO, مراتب الفئة الأولى من المحدثين الثقة/
*The Ranks of Category of Idioms for the First Class of the Trustworthy Relaters*Fikret KARAPINAR, Rivayetlerde İşârî Yorum/
*Symbolic Interpretation in Narrations (Riwâyahs)*Mustafa DÖNMEZ, Günümüz Medine Toplumunun Kültürel Yapısında Hadisin Yeri/
*The Place of Hadith in the Cultural Construction of the Community Madina*Muhiddin OKUMUŞLAR, Hadislerin Anlaşılmasında Eğitsel Yorumun Önemi/
The Importance of Educational Interpretation in the Understanding of Ahādith

Tercüme/Translation/ترجمة

Joseph SCHACHT, Hadislerin Yeniden Değerlendirilmesi/
A Revaluation of Islamic Traditions (Çev. İshak Emin AKTEPE)

Araştırma Notları/Review Articles/ملاحظات دراسية

Yavuz KÖKTAŞ, Hadis İlminde Metin Eksenli Birikimin Mahiyeti ve Güncelleştirilmesi

Makale Tahlili/Article Reviews/تقد المقالات

Fatma KIZIL, Bir Terimin Etimolojisi: 'Hadis Oksidentalizmi' Oksimoronu

Sabri ÇAP, "Ref Problemi" Başlıklı Makale Üzerine

William Montgomery Watt (14 Mart 1909–24 Ekim 2006)

1938'den itibaren İslâm üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan ve Hıristiyan-Müslüman diyalogunu geliştirmeye verdiği önemle dikkatleri üzerine çekerek İslâm dünyasında da meşhur bir şahsiyet hâline gelen Profesör William Montgomery Watt 24 Ekim 2006 tarihinde, doksan yedi yaşında öldü. Türkçeye de çevrilen pek çok eseri arasında en çok Hz. Muhammed üzerine yaptığı üç çalışmasıyla (*Muhammad at Mecca*, *Muhammad at Medina*, *Muhammad Prophet and Statesman*) üne kavuştu, bu eserleri sahasının klâsikleri arasına girmiştir.

Watt, 14 Mart 1909'da İskoçya'da bir Presbiteryen rahibin oğlu olarak dünyaya geldi. Andrew-Jean Watt çiftinin tek çocuğuydu. 14 aylık iken babası ölen Watt'a, çocukluğunda iyi bir Hıristiyan eğitimi verildi. On beş yaşlarında, atom fiziği alanında araştırmalar yapan bir bilim adamı olmayı istedi. Ancak bilgili bir arkadaşının öğüdü üzerine, her ne kadar istemese de, okulda aldığı bilim derslerini bıraktı ve klâsikler (Latince ve Yunanca) üzerine yoğunlaştı. Edinburgh Üniversitesi'nin 'Classics' bölümünden onur derecesi ile mezun olduktan sonra, 1930'da burslu olarak Oxford'a gitti. Orada antik Yunan ve Roma tarih ve felsefesinin, özellikle de Yunan felsefesinin karışımı olan 'Greats'i (literae humaniores) okudu. Bu yıllarda bilim ve din arasındaki ilişkiye derinden ilgi duymaya başladığını söyleyen Watt, B.Litt. (lisans) derecesi için Kant üzerine felsefi bir konuda tez yazarak Oxford'da üçüncü yılını bitirdi.

1933'de başka bir felsefi konuda doktora yapmak için Edinburgh Üniversitesi'ne döndü. 1934'ten 1938'e kadar Ahlâk Felsefesi Bölümü'ne asistan olmasıyla birlikte akademik kariyeri de başladı. Ne var ki, bu sürenin sonunda teslim ettiği doktora tezi reddedildi ve buradaki işinden ayrılmak zorunda kaldı.

Annesinin ölmesi üzerine Eylül 1937'de kirasına ortak olur düşüncesiyle evine bir pansiyoner aldı. Ev arkadaşı, tartışmayı çok seven Ahmedîliğe mensup Pakistanlı Müslüman bir öğrenciydi ve aralarında sık sık dinî tartışmalar cereyan ediyordu. İslâm'la ilgilenmeye bu dönemlerde başladığını söyleyen

Watt, bu sıralarda Kudüs'teki Anglikan piskoposunun İslâm üzerine araştırmalar yapacak birini aradığını duydu, bu işe başvurdu ve kabul edildi. Bu görev hazırlığın bir parçası olarak da Oxford Üniversitesi'nde hızlandırılmış teoloji kursları alıp rahip oldu ve 1943-1946 yılları arasında bu görevde çalıştı.

Daha sonra tekrar mezun olduğu okula Edinburgh Üniversitesi'ne geri dönüp, bir yıl İlk Çağ felsefesi dersleri verdi. Nihayet 1947'de, Edinburgh'da Arapça ve İslâmî İlimler bölümünde öğretim üyeliğine başladı. Burada İslâmî ilimler alanında *Erken İslâm'da Özgür İrade ve Kader* konulu başarılı bir doktora tezi hazırladı, birçok öğrencinin yetişmesine katkıda bulundu, çok sayıda da eser verdi. Daha sonra 1964'te kendisine üniversitede Arapça ve İslâmî Araştırmalar kürsüsü bölüm başkanlığı tevdi edildi. Bu dönemde, *Muhammad at Mecca* (1953), *Muhammad at Medina* (1956) ve bu iki kitabın özeti olan *Muhammad Prophet and Statesman* (1961) adlı eserlerini yayımladı. Profesör olarak başladığı Arapça ve İslâmî İlimler bölüm başkanlığı görevinden 1979'da emekli oldu. Watt, yaklaşık on beş yıllık bu süreçte İslâm dini ile ilgili ciddi çalışmalar yaptı.

Başkalarının dünya görüşünü neredeyse o görüşü benimseme eğilimi gösterecek kadar anlayabildiğini söyleyen Watt, tarihe geçmiş olan ve Norman Daniel'in *Islam and West: the Making of an Image* adlı eserinde de açıkça görülen, XII-XIV. yüzyıl bilim adamlarının Haçlı seferlerini desteklemek için bir savaş propagandası olarak ortaya çıkardıkları Batının İslâm ön yargısına şaşırmıştır. Hıristiyan olarak kalmasına ve piskoposlara ait İskoç kilisesinde yıllarca papazlık yapmış olmasına rağmen, 1916' da bir suikasta uğrayana kadar Cezayirli Müslüman bir grup arasında yaşayan Fransız papaz Charles de Foucauld etkisinde kalan Watt, yapmış olduğu hizmetin İslâm'ın entelektüel dünyasında iradeli ve ihtiyatlı bir varlık oluşturduğunu düşünüyordu. Bu düşüncesini hayata geçirmek için Watt, günlük duaları arasına bazen Kur'an'dan bazen de İslâmî tasavvufi herhangi bir çalışmadan bölümler eklemiştir.

Watt, ayrıca Toronto Üniversitesi ve Paris Fransız Koleji'nde İslâmî araştırmalar, Toronto Üniversitesi'nde dinî araştırmalar, Georgetown Üniversitesi'nde ise Arapça dersi verdi. 1964-1965 yılları arasında İngiliz Oryantalistler Derneği'nin başkanlığını yaptı. Akademik kariyerinde aldığı derecelerinin yanı sıra, kendisine Aberdeen Üniversitesi tarafından fahri doktora unvanı verildi. Ayrıca 1981 de Los Angeles'ta, İslâm dini ile ilgili çalışmaları teşvik etmek ve bu alanda eserleriyle üne kavuşmuş, başarılı bilim adamlarını şerefliendirmek için verilen bir ödül olan Levi Della Vida madalyasına lâyık görüldü.

İlk akademik eseri olan *Free Will and Predestination in Early Islam*'da (1948) Watt, monoteist dinlerin en tartışmalı konularından birisi olan 'varlığın ilâhî takdiri çerçevesinde insan davranışının iki temel nedeni arasındaki denge'yi tetkik etti. Çalışmaları neticesinde; ilk Müslümanların asıl sorununun,

mevcut zamandaki olayların yönünü belirlemede Tanrı'nın geçmişteki takdirinden çok, Tanrı ve İnsanın kısmî iradesi olarak görmeleri olduğunu iddia etti.

Ancak İslâm'ın, ilk yüzyıllarından itibaren bir teoloji ve hukuk kurumu olarak nasıl geliştiğini incelemek Watt'ın İslâm'ın başlangıcındaki Mekke, Medine ve Hz. Muhammed'in peygamberliğinin analizini gerektirdi.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren, Almanya'da ortaya çıkan tarihî tenkit ekolünün takipçileri Hz. Muhammed'in peygamberliğini ayrıntılı bir biçimde araştırdı ve *Tevrat*'a tatbik ettiler. Danış Arabist ve ilahiyatçı Frants Buhl'un 1903'de Hz. Muhammed'in hayatına dair eleştirel bir eser yazmasından sonra Watt, bilimin İslâm ortaya çıkmadan önceki Arabistan'ın tarihî ve sosyal şartlarına odaklanması ve bunları da dikkate alması gerektiğini anladı. Özellikle antropolojinin burada vukûfiyet sağlayacağını düşünüyordu.

Watt, sınırlı bir uzmanlık alanında eserler veren bir akademisyenden ziyade, pek çok alanda görüşler öne süren ve fikir üreten bir din bilgini veya düşünce adamı profili çizmiştir. Nitekim İslâm'la ilgili çalışmaları da, İslâmî ilimlerin hemen hepsini ilgilendiren çok geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. Watt'ın daha çok tefsir alanında güçlü olduğu belirtilmekle birlikte, tasavvuf, İslâm hukuku, İslâm ve ortaçağ felsefesi, İslâm ile Hıristiyanlık arasındaki ilişkiler, Arap dünyası tarihi ve Arap edebiyatı gibi çeşitli konularda da çok sayıda eseri ve makalesi mevcuttur. Pek çoğu Türkçeye de çevrilen eserlerinin belli başlıları şunlardır: *Truth in the Religions: A Sociological and Psychological Approach* (Edinburgh 1963, *Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım* (çev. A. Vahap Taştan, Ali Kuşat) İstanbul: İz Yayıncılık 2002); *Free Will and Predestination in Early İslâm* (London 1948, *İslâm'ın İlk Dönemlerinde Hür İrade ve Kader* (çev. Arif AYTEKİN) İstanbul: Kitabevi Yay. 1996); yarım asır Hz. Muhammed'in hayatı üzerine benzeri yeni bir çalışma yapılamamış olan ve Türkçenin yanı sıra Japonca'ya da çevrilen eseri *Muhammed at Mecca* (Oxford 1953, *Hız Muhammed Mekke'de* (çev. Rami Ayas, Azmi Yüksel) Ankara: AÜ İlahiyat Fak. Yay. 1986); ve *Muhammed at Medina* (Oxford 1956, *Muhammed Medine'de*); bahsi geçen son iki çalışmanın tek ciltlik bir özeti niteliğinde olan *Muhammad Prophet and Statesman* (London 1961, *Hız Muhammed: Peygamber ve Devlet Kurucusu* (çev. Hayrullah Örs), İstanbul 1963); İslâm'ın Hellenistik ve Semitik dünyanın farklı unsurlarını nasıl yeni yekpare bir İslâmî bakış açısında birleştirdiğini gösteren eseri *Islam and the Integration of Society* (London 1961, *İslâm ve Toplumun Bütünleşmesi*); *Islamic Philosophy and Theology* (Edinburgh 1961, *İslâm Felsefesi ve Kelâmı* (çev. Süleyman Ateş), Ankara: AÜ İlahiyat Fak. Yay. 1968); *What is Islam?* (Edinburgh 1963, *İslâm Nedir?* (çev. Elif Rıza, İstanbul 1993); müellifin İslâm'la Hıristiyanlık arasındaki münasebet üzerine yapmış olduğu otuz yıllık tefekkürünün neticesinde ulaştığı kanaatlerini okuyucusuyla paylaştığı eseri *Islamic Revelation and Modern*

World (Edinburgh 1970, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, (çev. Mehmet S. Aydın) Ankara 1982); İslâm'ın iç dinamiklerini araştırması neticesinde ortaya çıkan en iyi kitabı *The Formative Period of Islamic Thought* (Edinburgh 1979, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (çev. Ethem Ruhi Fiğlalı), Ankara 1981); *Islam and Christianity Today* (London 1983, *Günümüzde İslâm ve Hıristiyanlık* (çev. Turan Koç), İstanbul 1991); Watt'ın Kur'an'a dayanarak Hz. Muhammed'in Medine dönemindeki hayatını farklı açılarıyla ele aldığı eseri *Muhammad's Mecca* (Edinburgh 1988, *Hz. Muhammed'in Mekke'si* (çev. M. Akif Ersin), Ankara 1995); modern İslâm'ı kendi imajları açısından tartıştığı eseri *Islamic Fundamentalism and Modernity* (Edinburgh 1988, *İslâmî Hareketler ve Modernlik* (çev. Turan Koç), İstanbul 1997).

Watt, kendisiyle yapılan bir röportajında, Hz. Muhammed'in dinî tecrübesinin gerçekliğine, Allah'tan vahiy aldığına ve Kur'an'ın Allah'tan gelen ilahî vahye dayandığına inandığını belirtmektedir. Yani Watt, Kur'an'ın vahiy eseri olduğunu kabul eder. Her ne kadar *Bell's Introduction to the Qur'an* adlı eserinde Watt, Kur'an'ın Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği şekli ile bugüne ulaşmış olmadığını sorusuna cevap vermenin zorluğunu belirtse de, Kur'an'da "birbirinden farklı hatta birbiri ile çelişen ifadelerin yer almasını" daha sonraki dönemde herhangi bir redaksiyona tâbi tutulmadığını ve Hz. Peygamber'e vahyolunduğu şekli ile bugüne ulaştığını gösteren bir delil kabul eder.

Uzun süre bir felsefeci olarak bilim ve din ilişkisi ile ve neredeyse ömür boyu bir Hıristiyan ve oryantalist olarak İslâm dini ile ilgilenen Watt'ın, kendi ifadelerinden ve eserlerinin genel yapısından anlaşıldığı üzere, genel olarak, bilimle din arasında da, Hıristiyanlıkla İslâm arasında da çatışma ve ayrışmadan değil, diyalogdan ve yakınlaşmadan yana bir çizgiyi benimseyip sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Watt'a göre, bilim ve din arasında çatışma ve ayrışma değil, diyalog ve uzlaşma aranması gerektiği gibi, çeşitli dinler arasındaki ilişkilerde de, dışlayıcı veya kapsayıcı ilişki artık yerini çoğulculuğa; misyonerlik yanlısı ihtidacı veya ayrışmacı ilişki de artık yerini diyaloga bırakmalıdır. Dinler birbirine düşman rakipler değil, birbirini tamamlayan yol arkadaşlarıdır. Bunun en açık görüleceği ve onun meslekî açıdan en fazla üzerinde durduğu dinlerden ikisi Hıristiyanlık ve İslâm'dır. O Hıristiyanlık ve İslâm arasında yanlısı yaklaşımların eleştirisi ve bunun yerine bir diyalog ortamının tesisi için uğraşanların başında gelmektedir. Hayatını İslâm ve Hıristiyanlık arasındaki diyalog çalışmalarına adanmış biri olarak bu diyaloga verdiği önemi Watt şöyle açıklamaktadır:

"1800'lü yıllarda misyoner faaliyetlerin artmasıyla amaç dünyanın Hıristiyan olma-
yan bölgelerine gitmek ve oradaki herkesi Hıristiyan yapmaktı ki nitekim bu halen bazı Hıristiyanların idealidir. Ancak İslâm'dan din değiştirenlerin sayısı çok azdır. Ben din değiştirmenin pek çok durumda uygunluğu hususunda şüpheye düşüyorum. XIX. yüzyıl misyonerleri büyük dinlerin toplumlarına tahammül edilebilir ve anlamlı bir hayat şekli sunmalarındaki başarılarına kıymet vermedi. Aslında ben

bazen bir bireyin ruhsal sağlığı ve gelişimi için din değiştirmesinin gerekli olabileceğini kabul ediyorum fakat bu istisnai bir durumdur. Bu sebeple ben, Hıristiyanların önceden sezilebilen bir gelecek amacının bütün dinleri kardeşçe bir diyalog ve bütün dinlerin sekülerizm ve materyalizmin tehdidi altında olması endişesiyle bir el birliği için bir araya getirebileceğini düşünüyorum.”

Batlıların İslâm dinini zalimce nitellemelerine karşılık açıklamalarında Watt, benzeri cezaların Tevrat'ta da örneğin; Yasa kitabı 25'de kadınlara el kesme cezasının mevcut olduğunu, İslâmî öğretilerde de Hz. Muhammed'in yaşadığı asır için böylesi cezaların uygun olabileceğini söylemektedir. Mamafih toplumlar geliştikçe, daha sulh ve sükûn içinde oldukça artık böylesi cezaların lüzumunu yitireceğini, şayet biri diğerini her türlü kötülüğün sorumlusu olarak gösterirse böylesi mevzuların tartışma konusu bile olamayacağını, bu sebeple de diyalogun şart olduğunu söylemektedir.

Watt, Batılı araştırmacılar tarafından Kur'an'ın Hz. Peygamber'in bir kitabı olarak nitelenmesinin Müslümanları gücendireceğini düşünerek Hz. Muhammed'in Kur'an'ın yazarı olduğu anlamına gelecek kelimeleri kullanmaktan sakınmaktadır. Hadis literatürünün otantikliği konusunda Schacht'ın hükümlerini doğru ve sağlam kabul eden Watt'a göre, Schacht bazı noktalarda radikal bir tutum sergilemiştir. Ona göre her ne kadar hicri I. asırda sistematik bir hadis naklinden bahsedilemese de, bu Hz. Muhammed hakkında hiçbir şey nakledilmediği anlamına gelmez. Diğer türdeki nakillerde sistematik olmasa da bir hareketliliğin varlığını kabul eden Watt'a göre, megâzî materyalinin ana çatısını teşkil ettiği şîret ile ilgili haberler ise ilk asırdan itibaren nakledilmiş ve bu asrın sonlarına doğru yazıya geçirilmiştir. Fakat sıhhatleri konusunda karar verirken hukukî ve tarihî hadisleri birbirinden ayırmak gerektiği kanaatinde-dir. Zira ona göre her ne kadar hukukî alanda hadis uydurmacılığına ve kelâmî-siyasî konularda tartışmalı konulara değiniyorlarsa; çarpıtma ihtimali varsa da tarih sahasında en fazla kaynakların haberleri tarafgir bir tutumla nakletmesi söz konusu olabilir ki bunlar da haberde nakledilen tarihî vakıa ve eylem ile bunların sâiklerine dair açıklamaları birbirinden ayırmak suretiyle ayıklanabilir. Hadislerin güvenilirliğinin bir garantisi kabul edilen isnadlar hakkında da kanaat belirten Watt'a göre en azından İbn Şihâb ez-Zühri (ö. 124/742) döneminden itibaren isnad kullanıldığı bilinmektedir fakat muttasıl isnadların bir zorunluluk hâline gelmesi İmam Şâfi ile gerçekleşmiştir.

Watt'ın her ne kadar İslâm'a dair görüşleri genel hatlarıyla isabetli görünse de, ayrıntılara inildiğinde bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Meselâ onun, Haçlılık, sömürgecilik ve oryantalizme dair görüşleri çok da tarafsız gözükmemektedir. Haçlı seferlerinin Hıristiyan hacıları koruma, modern dönem sömürgeciliğinin ise Hıristiyan tüccarları koruma amacını güttüğünü söylemek ve oryantizmi de entelektüel meraktan neşet eden bir faaliyet şeklinde göstererek bunun karşısında Müslümanlığın yayılışını ganimet peşindeki sömürgecilik ola-

rak tasvir etmek, iddia edilen tarafsız bilim adamlığına ve diyalog yanlılığına gölge düşürmektedir.

Eserleri ve görüşleri dikkate alındığında bir oryantalist olarak Watt'la ilgili söylenebilecek söz, onun muhatabını anlamaya çalışan oryantalistler arasında kabul edilebileceğidir. Bu, onun her söylediği İslâm'a uygundur ve her sözü Müslümanların yararınadır anlamına gelmemekle birlikte, özellikle felsefi ve liberal açıdan bakıldığında, görüşlerinin azımsanmayacak derecede ilmîlik, tarafsızlık, samimîlik, diyaloga, dostluğa ve işbirliğine açıklık gibi olumlu nitelikler taşıdığıının altı çizilmelidir. Ancak yine de, oryantalistlerin çalışmalarına karşı tutumda ihtiyatı elden bırakmamak adına merhum Mücteba Uğur'un şu sözlerini her Müslüman ilim adamının şiar edinmesi gerekmektedir: "Mü'minlerin oryantalizm alanında çalışan ilim adamlarının fikirlerine karşı dikkatli ve uyanık olmaları zorunlu hâle gelmektedir."¹

Dilek ÇALIŞKAN

MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis, İSTANBUL

¹ Jabal Muhammad Buaben, *Image of the Prophet Muhammad in the West* (A Study of Muir, Margoliouth and Watt), Leicester 1996; Zafar Ali Qureshi, *Prophet Muhammad and His Western Critics (A Critique of W. Montgomery Watt and Others)*, Lahore 1992; W. Montgomery Watt, *İslâm Nedir* (çev. Elif Rıza), İstanbul 1993; Elisabeth Özdalga, "Modern Bir Haçlının Kusurları: Montgomery Watt ve İslâm'ı Entellektüelizmle Fethetmenin Zorlukları", (çev. Yasin Aktay), *Tezkire*, s. 11-12, 1997, 24-37; Andreas D'Souza, "Christian Approaches to the Study of Islam: An Analysis of the Writings of Watt and Cragg", *The Bulletin of Henry Martyn Institute of Islamic Studies*, XI/1-2; Hyderabad 1992, s. 55-87; Lawrence I. Conrad, "Reviews (W. Montgomery Watt, Muhammad's Mecca)", *Journal of Semitic Studies*, 35/2,1990, Oxford, 330-333; W. L. Treadwell, "Reviews (W. Montgomery Watt, Muhammad's Mecca)", *Journal of the Royal Asiatic Society*, no. 2, London 1989, s. 322-323; Ergun Göze, "Köşebaşı (W. Montgomery Watt ile)", *Tercüman*, 24 Eylül 1985, sayı 8468. Ayrıca bkz.:

<http://education.guardian.co.uk/obituary/story/0,,1947357,00.html> (14 Noveber 2006)

http://www.alastairmcintosh.com/articles/2000_watt.htm

http://fr.wikipedia.org/wiki/William_Montgomery_Watt

<http://www.izyayincilik.com/yazar/w1.html>

<http://www.ankarakokulu.net/YazarDetay.aspx?Yazar=W.%20Montgomery%20Watt>